

ф. 13, оп. 1, спр. 370, т. 9, арк. 148 зв. –149. 16. ГДА СБУ, ф. 13, оп. 1, спр. 370, т. 5., арк. 243 зв. – 244, 275–276. 17. ГДА СБУ, ф. 13, оп. 1, спр. 370, т. 6., арк. 7 зв. – 8. 18. ГДА СБУ, ф. 13, оп. 1, спр. 370, т. 7, арк. 132–133 зв. 19. ГДА СБУ, ф. 13, оп. 1, спр. 370, т. 8, арк. 25–26 зв. 20. Держархів Хмельницької обл., ф. Р. 301, оп. 1, спр. 153, арк. 16–16 зв.

Николай Олийнык

АНТИСОВЕТСКОЕ ПОДПОЛЬЕ НА ПОДИЛИИ В 1921–1928 ГГ.

В статье проанализировано документы советских спецслужб относительно организации, состава, политической ориентации и деятельности антисоветского подполья периода НЭП на Подилии. Исследовано отличия между подпольем 1921–1922 и 1927–1928 гг. Выяснено причины антисемитизма некоторых подпольных групп. Рассмотрено версию относительно фальсификации чекистами дел по организации контрреволюционного подполья в регионе и вероятную цель таких фальсификаций.

Ключевые слова: подполье, спецслужбы, петлюровцы, ученики, чекисты.

Mykola Oliynyk

ANTI-SOVIET UNDERGROUND IN PODILLIA REGION IN 1921–1928

The author analyses documents of Soviet special services concerning organization, setting, political orientation and activities of the anti-Soviet underground in the period of new economic policy in the Podillya region. He explores differences between the underground movement of 1921–1922 and 1927–1928 and searches the reasons of anti-Semitism among some underground groups. The article also delves upon the alleged falsification by the KGB of the files concerning the underground movement organization in the region and a possible aim of such falsification.

Key words: underground, special services, petliurivtsi, students, Cheka.

УДК 061(477)(438)“19”

Вікторія Фесенко

НАУКОВІ ЦЕНТРИ ПРЕДСТАВНИКІВ ПОЛЬСЬКОЇ ЕТНІЧНОЇ МЕНШИНИ В УСРР (УРСР) У 20–30-Х РР. ХХ СТ.

Розглянуто становлення й діяльність наукових установ представників польської етнічної меншини в УСРР (УРСР) 20–30-х рр. ХХ ст., виділено наукові установи, що функціонували у досліджуваній період. Наголошується на тому, що, незважаючи на той факт, що уся науково-дослідна робота, пов'язана із життям національних меншин, була під повним контролем керівних структур, діяли науково-дослідні установи, підрозділи, відділи, кафедри, створювалися краєзнавчі гуртки, які в основу своєї роботи поклали вивчення історії, культури, побуту, духовного життя етнічних меншин.

Ключові слова: польська етнічна меншина, наука, наукові установи, Київський польський педагогічний інститут, історія Польщі.

Відродження незалежної соборної України поставило перед історичною наукою завдання заповнити істотні прогалини, що мають місце у дослідженні суспільно-політичного й економічного життя українського народу. Актуальними є питання, що стосуються національно-культурного будівництва в УСРР (УРСР) у 20–30-х рр. ХХ ст., особливо політики радянської влади щодо етнічних меншин загалом та польської зокрема, як однієї із найбільш численних, представники якої населяли територію України.

У добу розбудови демократичної незалежної Української держави значно посилюється інтерес до вивчення історії польської етнічної меншини радянської України 1920–1930-х рр. Заслужують на увагу праці таких істориків, як І. Балуба, Т. Єременка, О. Калакури [3], Б. Чирка [4], Л. Якубова [1–5] та інших, у яких висвітлюються не лише позитивні аспекти політики радянської влади щодо національних меншин, а й немало пов'язаних з нею негативних чинників. Натомість, якщо питання освіти польського населення, знайшли своє відображення у історіографії, то наукова сфера ґрунтовно не вивчена. Також слід відзначити наукові праці, що стосуються історії УРСР цього періоду, зокрема таких дослідників, як В. Даниленка, Г. Касьянова, С. Кульчицького [6–9].

Метою цього дослідження є спроба комплексно висвітлити становлення й розвиток наукових установ польської етнічної меншини УСРР (УРСР) у визначений період.

Науковий пошук мав місце у закладах мережі польської професійної, середньої та вищої спеціальної освіти. У 1924/1925 навчальному році в м. Києві створено педагогічний і механічний технікуми, а також дві сільськогосподарські професійні школи у селищах Черемошні Волинської та Макаренець Бердичівської округ [10, арк. 21, 130]. У 1931 р. в Україні діяли два польських педагогічних, чотири сільськогосподарських та один індустріальний технікуми, у яких були необхідні умови для організації наукових досліджень.

Науково-методичним центром польської освіти в Україні з підготовки національних науково-педагогічних кадрів мав стати урочисто відкритий у січні 1931 р. Польський інститут суспільного виховання (PJWS) у Києві, реформований згодом у Київський польський педагогічний інститут. Це був єдиний в СРСР вищий польський навчальний заклад, покликаний стати, за висловом Г. Петровського, кузницею кадрів польської пролетарської інтелігенції та культури. На трьох його факультетах створено 7 відділів, зокрема шкільний факультет мав історико-економічний, літературно-мовознавчий, агробіологічний та техніко-математичний відділи і ще два відділи сформовано на факультеті дитячого комуністичного руху та позашкільної освіти. За два роки діяльності Інституту кількість студентів зросла з 17 осіб – до 430. Робітничі факультети відкрито у Мархлевську, Проскуріві, Кам'янці та два у Києві. Серед студентів 32 % становили робітники, 30 % – колгоспники, 15 % – учителі, решта – вихідці з неколективізованих бідняків [3, с. 215]. На навчання скеровувалися особи польської національності з УСРР, РСФРР і БСРР.

У навчальному плані значне місце посідали дисципліни соціально-політичного циклу, але досить багато часу відводилося і на спеціальні предмети та виробничу практику. На мовно-літературному відділенні вивчалися педагогіка, курс із національної політики, польська мова і література, історія Польщі, а також літературні процеси в Україні, СРСР та світі, історія розвитку техніки. Студенти агробіологічного відділення мали опанувати курси біології, зоології, хімії, агротехніки, анатомії та ін. [3, с. 216].

На факультеті заводської освіти, на якому навчалися майбутні викладачі технікумів, фабрично-заводських училищ, робітничих факультетів, створено кафедри педагогіки, ґрунтознавства, фізики, хімії, біологічних наук, математики, функціонувала аспірантура. Частина польської молоді скеровувалася на навчання у аспірантуру до Москви та Ленінграду. У 1931 р. в аспірантурі вузів Москви навчалася 22 українці, 77 євреїв, 10 поляків. У червні 1932 р. опубліковано звернення до польських інституцій, у якому повідомлялося, що Народний комісаріат освіти Російської Федерації відкрив при педінституті ім. О. Герцена Інститут національних меншин із окремою польською секцією за спеціальністю "польська мова та література" з терміном навчання 3 роки. Для УСРР виділялося шість місць [3, с. 215–216].

Архівні документи, матеріали преси засвідчують, що чіткої концепції діяльності польського педагогічного інституту не існувало, змінювалася його назва, структура, організація навчального процесу, "перетрушувалися" кадри викладачів і співробітників. Суттєві зміни відбулися у 1933 р., після звільнення з посади директора Інституту В. Сохацького та призначення натомість О. Бодняка, який "енергійно" здійснював заміну кадрів. Термін навчання в Інституті з трьох років збільшено до чотирьох, студентами вузу могли стати випускники технікумів, робфаків, восьмирічних трудових шкіл. Було розширено заочне відділення, зміцнено матеріальну базу, обладнано навчальні кабінети, поновлено фонди бібліотеки, збільшено розмір студентської стипендії з 75 – до 125 крб., виділено 27 га землі під городи, створено молочну ферму. Внаслідок вжитих заходів до 97,3 % збільшилося відвідування занять і 87,2 % успішність студентів [3, с. 216].

У квітні 1935 р. РНК УРСР ухвалила постанову "Про будівництво Польського педагогічного інституту в м. Києві", якою передбачалося завершити до 15 серпня спорудження гуртожитку, а до 1 вересня – навчального корпусу. Проте, вже із середини червня фінансування будівництва фактично припинено. Постанова ЦК КП(б)У "Про устаткування новозбудованого учбового приміщення для Польського педагогічного інституту в Києві" від 4 липня 1935 р. передбачала певні заходи щодо поліпшення побутових умов студентів, зокрема спорудження їдальні на 1500 осіб і гуртожитку вселяла надію на збереження та розвиток закладу [11, арк. 293]. У той же час у постанові Політбюро ЦК КП(б)У "Про Польський педагогічний інститут" від 29 вересня 1935 р. вказувалося на недоцільності існування спеціального польського вузу з кількістю студентів до 700 осіб і висловлювалося міркування щодо його ліквідації та створення натомість відділення при Київському педінституті на 100 осіб [12, арк. 129]. Скасовано липневе 1935 р. рішення секретаріату ЦК КП(б)У "Про набір на польський відділ Київської комуністичної сільськогосподарської школи ім. т. Косіора", що передбачало створення польського відділення на 20 осіб з-поміж перевірених комуністів-поляків [12, арк. 6].

Одночасно із розвитком бібліотек, мережі установ освіти, для потреб національних меншин актуальним стала організація наукових установ з вивчення їх історії, своєрідності культури та побуту, а зі створенням національних відділів при вищих учбових закладах гостро постала

проблема нестачі кваліфікованих наукових працівників, які могли б організувати навчальний процес у цих відділах та згуртувати навколо себе найбільш талановитих студентів для здійснення науково-дослідної роботи.

Створюючи наукові установи для вивчення національних меншин, як, наприклад, єврейська ("жидівська") історико-археографічна комісія, створена у 1919 р. при Всеукраїнській академії наук (далі – ВУАН), діяла етнографічна комісія. Враховуючи те, що на території України проживала певна кількість представників різних національностей, комісія у листопаді 1927 р. підняла питання про організацію у її складі кабінету вивчення національних меншин. Проте він був створений лише у травні 1929 р. [4, с. 116]. Керівником кабінету, який мав координувати дослідження проблем етнічних меншин, призначено професора Є. Рихлика. Характерним було те, що управління науки не виділило для цього офіційну посаду із відповідною оплатою. Тому він виконував усю роботу лише на правах виконувача обов'язків керівника [12, арк. 50].

У Харкові упродовж 25–28 травня 1925 р. відбулася Перша всеукраїнська краєзнавча конференція. Це була спроба виявити краєзнавчі сили країни, зробити певні висновки щодо визначення тематики та поставити нові завдання перед краєзнавчими організаціями і гуртками. На конференції обрано Український комітет краєзнавства (далі – УКК). Його основним завданням стала координація усього краєзнавчого руху України для того, щоб уникнути повторюваності та паралельності етнографічних розвідок й наукового пошуку. Також було піднято питання і про дослідження кола питань, що безпосередньо стосувалися історії етнічних груп різних країв республіки [13, арк. 391].

Центральна комісія національних меншин (далі – ЦКНМ) через рік на своєму засіданні розглянула питання краєзнавчої роботи серед національних меншин. Постановою від 24 червня 1926 р. вона зобов'язувала окружні національні бюро та окружні краєзнавчі організації активізувати краєзнавчу роботу, зокрема визначила перелік проблем, які потрібно досліджувати, а саме: історія колонізації, побуту, соціально-економічні взаємини представників різних національностей, участь їх у революційному русі тощо [14, арк. 7]. Також пропонувалося залучити до краєзнавчої роботи у цьому напрямку всіх місцевих краєзнавців та працівників етнічних меншин у сфері культури, розпочати видавництво етнографічних збірників [15, арк. 77].

На виконання постанови ЦКНМ бюро національних меншин Волинського окружного виконавчого комітету спільно із Житомирським музеєм та окружною інспектурою народної освіти 23 лютого 1927 р. заснувало краєзнавчо-етнологічну комісію. Керівником якої призначено секретаря бюро нацменшин Вайльгуні [16, арк. 15]. До її складу увійшли працівники музею, установ освіти та виконкому. Комісія поставила за мету – всебічне наукове дослідження історії заснування селищ, які переважно були заселені представниками різних етносів у межах колишньої Волинської губернії. Пріоритетними визначалися питання суспільно-економічного життя громадян, культурно-історичне виникнення і розвиток селищ, навколишньої природи та використання її ресурсів. Програму та основні положення діяльності комісії розробив завідувач етнографічним відділом Житомирського музею В. Кравченко. Він подав детальні інструкції для учителів шкіл та керівників позашкільних гуртків щодо організації краєзнавчої роботи із вивчення життя національних меншин [17, арк. 4]. Таким чином, на території колишньої Волинської губернії створювалася мережа краєзнавчих гуртків, роботою яких керувала краєзнавчо-етнологічна комісія. Проте фінансування її програм майже не відбувалося, що зводило до мінімуму краєзнавчу роботу й дослідницький пошук.

Значне місце із вивчення різних аспектів життя національних меншин відігравали музеї краю. У Житомирському музеї широку роботу проводив етнографічний відділ під керівництвом В. Кравченка. Його співробітники зібрали колекцію експонатів, що безпосередньо характеризували культуру та побут поляків на території Правобережної України. У квітні 1929 р. працівники музею розпочали роботу зі створення польського кутка в етнографічному відділі. Планувалося розпочати дослідження соціально-економічного становища населення Мархлевського польського району, зокрема скляного виробництва у Биківці. З центру надійшла вказівка про організацію польського відділу, але керівництво музею не погодилося, аргументуючи тим, що вилучення експонатів з інших відділів зруйнує цілісність системи розташування експозицій [18, арк. 23].

У червні 1929 р. етнографічний відділ Житомирського музею організував наукову експедицію для вивчення польського та німецького етносів Волинської округи. На ці потреби виділено 625 крб. Експедицію очолив завідувач етнографічним відділом В. Кравченко. До її складу увійшло дев'ять осіб: п'ять аспірантів відділу, стажист відділу мистецтв, два учителі шкіл та студент Інституту народної освіти. Об'єктами досліджень обрано порцеляновий завод у Мархлевському районі, на якому працювали переважно поляки і німецький – колгосп ім. К. Лібкнехта у Старій Буді Пулинського району. Експедицією зібрано значний етнографічний матеріал – понад 500 експонатів, зроблено фотознімки, креслення, малюнки тощо. За результатами роботи експедиції управління

науки визнано за необхідне створити при етнографічному відділі музей німецького підвідділу, який експонував би зібрані матеріали [18, арк. 29].

Основні документи, що характеризували історію життя представників національних меншин Правобережжя, знаходилися у центральних та крайових архівах. У процесі розгортання досліджень у цьому напрямку створено спеціальні секції нацменшин. Вони мали на меті організувати базу для здійснення наукових досліджень [19, арк. 282].

Спільно із освітніми закладами функціонували й окремі наукові установи національних меншин. Окремі представники "нової робітничо-селянської інтелігенції" з-поміж польської людності залучалися до діяльності Всеукраїнської академії наук. У її складі з 1920-х рр. створено етнографічну комісію, яка вивчала соціально-економічне життя, побут й культуру етнічних груп населення України, у тому числі й поляків. У тематиці праць її науковців простежувалася своєрідна еволюція від української етнографії – до етнографії України. У травні 1929 р. у структурі комісії створено кабінет вивчення національних меншин. Польська секція кабінету проводила етнографічні експедиції, складала реєстраційні карти польських поселень Шепетівської округи, вивчала рукописні та інші матеріали з історії польської культури в Україні. Кабінет пов'язував свою роботу із етнографічним відділом Волинського науково-дослідного музею в Житомирі [3, с. 227–228], з музеєм у Коростені тощо. Польська секція складала основу Інституту польської пролетарської культури (далі – ІППК), створеного у грудні 1930 р. в структурі ВУАН у Києві.

У 1931 р. ІРКР, директором якого був Б. Скарбек, мав такі секції: соціально-економічну, історичну, літературну, філологічну, антирелігійну. Остання мала опрацьовувати різноманітні матеріали для вироблення напрямків і засобів боротьби із релігійним світоглядом. Колектив ІППК, крім колишніх працівників В. Добжинського, Г. Політура, С. Біржацького, поповнили учені із Москви Б. Шмідт, А. Малецький, із Харкова С. Свідзінський та ін. Перед ними ставилося завдання "під керівництвом партії озброювати теоретично польських трудящих і готувати їх до нових пролетарських битв" [3, с. 228]. Було підготовлено збірку наукових статей, зокрема Б. Скарбека "Польська пролетарська культура", В. Добжинського "Центральна Рада і польська буржуазія в 1917–1918 рр." та ін. Створення ІППК ВУАН розцінювалося як здобуток культурного будівництва в Україні, але стало й початком його кінця.

Через рік організовано "перевірку" роботи установи, замінено її керівництво, репресовано її кадри. Як писав один із тодішніх ідеологів КП(б)У, колишній приват-доцент Київського політехнічного інституту В. Затонський, "в інституті польської культури весь склад від директора до посудомийки був підібраний цілком "одностайно". Серед них дехто мав партквиток у кишені, дехто не мав, але усі вони були членами контрреволюційної організації [20, арк. 59 зв.].

20 вересня 1935 р. вище політичне керівництво ухвалило таємну постанову "Про Інститут польської культури", у якій пропонувалося "існуючий зараз у Києві Інститут польської культури реорганізувати – з тим, щоб звести його роботу до збирання польської літератури та матеріалів, як історичних документів". Секретарю ЦК КП(б)У М. Попову доручалося розробити і внести на затвердження Центрального комітету пропозиції про порядок користування матеріалами ІППК, визначити штати реорганізованого наукового підрозділу у відповідності з його новими завданнями [21, арк. 303–303 зв.].

Вжитих заходів очевидно було недостатньо, оскільки вже 5 жовтня 1935 р. Політбюро ЦК КП(б)У, на зміну попередньої постанови, ухвалило нову, що передбачала: 1. "Інститут польської культури ліквідувати. 2. Організувати при Українській Академії наук Кабінет з вивчення наукової літератури, мистецтва та історії революційного руху Польщі. 3. Доручити т.т. Кривицькому, Ашрафяну та Кіллерогу в п'ятиденний термін провести в життя постанову про ліквідацію Інституту польської культури ..." [21, арк. 303–303 зв.].

Восени 1935 р. прийнято низку інших постанов Політбюро ЦК КП(б) України, які зводили нанівець усю наукову та культурно-освітню роботу серед польського населення України [22, арк. 277–280 зв.].

Характерно, що, пропонуючи утворити замість ІППК відповідний кабінет, вище політичне керівництво знало й передбачало, що жодного подібного закладу у системі ВУАН створено не буде. Незважаючи на те, що до середини 1930-х рр. програма радянізації ВУАН була реалізована на практиці, реорганізаційні процеси, обумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, тривали. В умовах згортання політики коренізації, а в Україні – українізації, нищення українства репресіями й Голодомором – геноцидом 1932–1933 рр., "боротьби з троцькізмом та сіонізмом", порушення численних кримінальних справ щодо "членів підпільних контрреволюційних угруповань" поступово ліквідовувалися національні науково-дослідні установи [23, с. 289].

Отже, упродовж 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. на території Правобережжя діяли науково-дослідні установи, підрозділи, відділи, кафедри, які в основу своєї роботи поклали питання вивчення історії, культури, побуту, духовного життя представників етнічних меншин краю.

Радянське керівництво в руслі проголошеної національної політики, сприяло створенню таких установ та проведенню ними досліджень. Отримав можливість розвитку краєзнавчий рух. Проте, ця підтримка найчастіше була тільки формальною. Насправді, за виключенням деяких випадків, рішення про проведення наукових розвідок приймалися, але відповідне фінансування на ці потреби майже не виділялося. Науково-дослідна робота, пов'язана із життям національних меншин, була під повним контролем керівних партійних і радянських органів, адже усі наукові плани затверджувалися управлінням науки. Тому у більшості випадків, відкидаючи, на думку управління, непотрібні наукові проблеми, воно зобов'язувало включати до наукових планів питання, пов'язані із участю етнічних груп у революційному русі й акцентувати на цьому основні зусилля.

Таким чином, у 1920–1930-х рр. з ініціативи вищого політичного керівництва в радянській Україні проводилася значна та багатопланова робота із обмеження можливостей наукової та творчої інтелігенції серед представників польської національної меншини, об'єднаної в науково-дослідних, освітніх установах, громадських, творчих організаціях. Одним зі шляхів витіснення колишньої інтелігенції із закладів науки, освіти, культури, громадських організацій стала їх реорганізація, уніфікація, підпорядкування партійно-державному керівництву. Реорганізація науково-дослідних, освітніх установ, громадських, творчих організацій наштовхувалися на опір інтелігенції, що нерідко призводило до застосування жорстких репресивних заходів. Тобто, про становлення, розвиток та діяльність наукових установ серед представників польської етнічної меншини на території УРСР (УРСР) йдеться про період до 1933 р., коли розпочалася реорганізація цих закладів, а вже із 1935 р. фактично наукова діяльність серед поляків була припинилася взагалі.

Список використаних джерел

1. Балуба І. А. Проблеми культурно-освітнього розвитку польської національної меншини в Україні в 20–30-ті рр. ХХ ст. / І. А. Балуба // Посвіт. – 1999. – № 2 (23). – С. 10–12.
2. Єременко Т. І. Поляки в Україні / Т. Єременко, Б. Чирко, О. Калакура // Віче. – 1993. – № 2. – С. 119–130.
3. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті: монографія / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса / О. Я. Калакура. – К., 2007. – 508 с.
4. Чирко Б. В. Національні меншини в Україні (20–30 роки ХХ століття) / НАН України, Ін-т національних відносин і політології / Б. Чирко. – К., 1995. – 215 с.
5. Якубова Л. Д. Повсякденне життя етнічних меншин радянської України у міжвоєнну добу / НАН України. Інститут історії України / Л. Д. Якубова. – К., 2011. – 339 с.
6. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицький С. В. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький. – К., 1991. – 340 с.
7. Касьянов Г. В., Даниленко В. М. Сталінізм і українська інтелігенція (20–30-ті роки) / Г. В. Касьянов, В. М. Даниленко. – К., 1991. – 95 с.
8. Культурне будівництво в Українській РСР 1928 – червень 1941 р. Збірник документів і матеріалів / [Упорядники: В. М. Даниленко, О. Г. Луговський, І. О. Молодчикова та ін.]. – К., 1986. – 413 с.
9. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / Україна крізь віки / С. В. Кульчицький. – К., 1999. – Т. 11. – 336 с.
10. ЦДАВО України, ф. 413, оп. 1, спр. 381, арк. 21, 130.
11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 12, арк. 293.
12. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 7, спр. 384, арк. 129.
13. ЦДАВО України, ф. 413, оп. 1, спр. 255, арк. 50, 51.
14. Там само, спр. 104, арк. 391.
15. Там само, спр. 156, арк. 7, 62, 68, 69.
16. Там само, спр. 152, арк. 15, 77.
17. Там само, спр. 359, арк. 4.
18. Там само, ф. 166, оп. 6, спр. 3396, арк. 23, 29.
19. Там само, ф. 166, оп. 6, спр. 5921, арк. 143, 282.
20. Там само, спр. 422, арк. 59 зв. 21.
21. Там само, спр. 12, арк. 275.
22. Там само, спр. 422, арк. 277–280 зв.
23. Політична історія України. ХХ ст.: У 6 т.: Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921–1938). – Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921–1938) / [С. В. Кульчицький (кер.), Ю. І. Шаповал, В. А. Греченко та ін.]. – К., 2003. – 448 с.

Виктория Фесенко

НАУЧНЫЕ ЦЕНТРЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ПОЛЬСКОГО ЭТНИЧЕСКОГО МЕНЬШИНСТВА В УССР В 20–30-Х ГГ. ХХ В.

Рассмотрено становление и деятельность научных учреждений представителей польского этнического меньшинства в УССР в 20–30-х гг. ХХ в., выделено научные учреждения, которые функционировали в исследуемый период. Отмечается, что, несмотря на тот факт, что вся научно-исследовательская работа, связанная с жизнью национальных меньшинств, была под полным контролем руководящих структур, действовали научно-исследовательские учреждения, подразделения, отделы, кафедры, создавались краеведческие кружки, в основе работы которых стояли вопросы изучения истории, культуры, быта, духовной жизни этнических меньшинств.

Ключевые слова: польское этническое меньшинство, наука, научные учреждения, Киевский польский педагогический институт, история Польши

Viktoria Fesenko

SCIENTIFIC CENTERS OF REPRESENTATIVES OF THE POLISH ETHNIC MINORITY OF UKRAINIAN SSR IN 20–30TH YEARS OF THE XX CENTURY.

Examined the becoming and activity of scientific establishments of representatives of the Polish ethnic minority in the Ukrainian SSR in 20–30th years of the XX century, scientific establishments that functioned in an investigated period are distinguished. It is noted that, despite the fact that all the research work related to the life of national minorities was under control of the management structures but were research institutions, departments, divisions, created local history groups that created work of the study of history, culture, life, spiritual life of ethnic minorities.

Key words: the Polish ethnic minority, science, research institutions, academia, the Polish Kiev Pedagogical Institute, the history of Poland.

УДК: 94: 323.281 (477.8) ”1939/1941”

Тетяна Самсонюк

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ СЛІДСТВА У СПРАВАХ ПОЛЯКІВ, АРЕШТОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЇ РОВЕНЩИНИ У 1939–1941 РР.

У статті зроблено спробу, на підставі статистичних даних, за статевою, віковою, професійною ознаками, дослідити особливості ведення слідства у справах поляків, арештованих радянськими карально-репресивними органами на території, що 4 грудня 1939 р. увійшла до складу Ровенської області. Основну увагу зосереджено на алгоритмі провадження слідства, здійснюваного місцевими органами НКВС: оформлення документів слідства, допити в'язнів, свідків, винесення вироків та інші.

Ключові слова: Ровенська область, НКВС, поляки, арешти, слідство.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що ця розвідка, базуючись на вперше оприлюднених статистичних даних, має на меті проаналізувати вплив професії, віку, статі в'язнів польської національності, арештованих після встановлення радянського тоталітарного режиму у визначеному регіоні, на хід слідчого процесу, здійснюваного органами НКВС та винесення вироків.

Об'єктом дослідження є особливості ведення слідства органами НКВС, застосовані до представників польської національної меншини в залежності від професійної, соціальної, вікової та статевої приналежності її представників.

Предмет дослідження – поляки регіону, що потрапили у радянські застінки у 1939–1941 рр.

Основна мета публікації: проаналізувати хід слідчого процесу стосовно представників польських правоохоронних органів, розвідки, Корпусу охорони прикордоння (далі – КОП), військовослужбовців, окремих категорій цивільного населення, виділивши риси, що є спільними для усіх категорій в'язнів та відмінності, притаманні для окремих груп в'язничного контингенту в залежності від його професійної, соціальної чи іншої приналежності.

Основу джерельної бази статті складають документи управління комітету державної безпеки УРСР у Ровенській області, що знаходяться на зберіганні у Державному архіві Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.). Більшість архівних матеріалів публікуються вперше.

Це питання можна вважати малодослідженим у зв'язку із відсутністю повноцінного доступу вітчизняних дослідників до такого виду архівних документів, як архівно-слідчі справи (далі – АСС). Значним поступом у дослідженні методів ведення слідства радянськими репресивними органами стосовно представників окремих національних груп, стали історичні нариси науковців, подані у рамках проекту "Реабілітовані історією". Серед таких особливої уваги, в контексті окресленої проблематики, заслуговують розвідки Р. Давидюк [1], А. Жив'юка, І. Марчука [2], О. Санжаревського [3]. Осібно варто виділити працю В. Барана і В. Токарського, окремих підрозділ якої присвячено змісту і методам роботи радянських спецслужб у 1939–1941 рр. [4].

Здійснення статистичного аналізу АСС, що знаходяться на зберіганні у Держархіві Рівненської обл., дало можливість виокремити певні категорії поляків (за професійною, статевою, віковою, освітньою ознаками) арештованих на території Ровенщини впродовж 1939–1941 рр. Зауважимо, що із масиву АСС, що становить 5819 одиниць зберігання, наявних у зазначеному фонді, шляхом механічного відбору здійснено часткову вибірку справ, оформлених органами НКВС, стосовно осіб польської національності. Обсяг цілеспрямованого відбору склав 700 одиниць.

За професійною ознакою в'язничний контингент розподілився таким чином: найбільше – 23,57 % склали кадрові військовослужбовці, поліціанти та працівники в'язниць; 9 % – працівники